

Ἔτσι τὸ πρῶτ', ὅταν πῆγε στὸ κέντρο τοῦ χωριοῦ ἢ ἐπιτροπὴ γιὰ νὰ ἐξετάσει τὰ βασικάτα ἄλογα, βρέθηκε πρὸ πραγματικοῦ συναγεμίου βοδιῶν, βοεβελιῶν, γαϊδουριῶν καὶ πετεινῶν ἀκόμα τοῦ οὐρανοῦ, χωρὶς νὰ ὑπάρχει βέβαια καμιά ἀπόλυτη ἀνάγκη. Ἔτσι οἱ δυστυχημένοι γεωργοὶ νομίσανε πὼς τὸ Κράτος κάνει ἐπιστροφάτση καὶ φέρανε τὰ ζῶα τους γιὰ τὴν ἐπίτση, ἀδίκως καὶ παραλόγως, ποδαροδρομῶντας ὀλάκερες μέρες καὶ χάνοντας τὸν πολὺτιμο καιρὸ τους· καὶ ἅλ' αὐτὰ γιὰ τοὺς... κήλωνας καὶ τὸ κηλῶναιον τῶ ὄντι ἄγως τῆς καθαρῆουσας.

ΤΟ ΔΙΗΓΗΜΑ ΚΑΙ Ο Κ. ΒΟΥΤΥΡΑΣ

(Συνέχεια)

3 —

Νὰ κρατῆ προπάντων μιὰ γραμμὴ, μιὰ λογικὴ σειρά, νὰ προχωρῆ ἢ διήγησῃ μὲ κάποια τάξη, τὸ σχέδιο νάχη τίς ἀναλογίες του. Γι' αὐτὸ ὁ διηγηματογράφος πρέπει νὰ ξέρη τί νὰ πῆ ἀπὸ τὴν ὅλη του ὑπόθεση, — ἀπὸ τὸ μῦθο του, — καὶ τί νὰ φῆσῃ νὰ τὸ μαντέψῃ ὁ ἀναγνώστης. Καὶ πάλι, ἀπὸ κείνα ποὺ θὰ πῆ, σὲ ποιά νὰ ἐπιμείνῃ καὶ ἀπὸ ποιά νὰ περάσῃ ἀκροθιγῶς. Ἀλλοιώτικα κάνει τέρατα, — σκοτιάρικα, ὑδροκέφαλα ἢ ἀκρομεγαλικὰ.

Ἡ σύνθεση τοῦ διηγήματος, ἀνεξάρτητ' ἀπὸ τὸ χωρισμὸ τῆς σὲ μέρη ἀνάλογα, συμμετρικὰ καὶ ὁμοιομορφα, — ὅπως π. χ. θὰ χωρίζαμε ἕνα ὄργανικὸ σῶμα μὲ μιὰ κάθετη γραμμὴ, ἀπὸ πάνω ὡς κάτω, καὶ μὲ μιὰ ὀριζόντια στῆ μέση, — μπορεῖ νὰ χωρισθῆ, νὰ λυθῆ καλῶτερα, ἔτσι : στὸ καθαυτὸ σχέδιο, στῆ διήγησῃ, στὴν περιγραφή καὶ στὸ διάλογο.

Τὸ σχέδιο τοῦ κ. Βουτυρά εἶναι ἀληθινὰ τὸ τρωτό του, καὶ ἴσως τὸ μόνον του τρωτό. Ὁμολογῶ πὼς ὅσο καὶ ἂν ἐκόπιασα, δὲν κατώρθωσα νὰ βρῶ ἐδῶ καμιά δικαιολογία. Τὰ διηγήματα αὐτά, σχεδὸν ὅλα, ἀρχίζουν ἀπ' ὅπου θέλουν καὶ τελειώνουν ὅπου θέλουν. Μερικὰ μάλιστα, — ὅπως οἱ περίφημοι «Ἀλανιάριδες», — νομίζεις ὅτι μπορούσε καὶ νὰ ἐξακολουθῆσούν. Τοὺς λείπει ἐκεῖνο ποὺ λένε γερὸ χτίσιμο. Πολλὰ ἀγκωνάρια θὰ μπορούσαν νὰ λείψουν ἀπὸ τὸ χτίριο ἢ θάπρεπε νὰ μπουν καὶ ἄλλα. «Ἀδύτητ' ἀκαλλιτεχνικὰ» τὸ σχέδιο τοῦ κ. Β. δὲν εἶναι καθόλου. Κι ὁ Παπαδάμάντης χαλῆ συχνὰ τὸ δικό του μ' ἕνα σωρὸ ἄσχετες παρεκβάσεις· μὰ φτάνει νὰ λείψουν, νὰ σβυστοῦν αὐτές, γιὰ νὰ μείνῃ ἕνα σχέδιο θαυμασίου. Ὁ κ. Β. παρεκβάσεις δὲν κάνει ποτέ· πάντα μένει στὴν ὑπόθεσή του. Κι ὅμως, σὲ πολλὰ μέρη, τὸ διηγημά του δὲν εἶναι παρὰ μιὰ παρέκβαση, — παρέκβαση ἀπὸ τὴν κύρια γραμμὴ τοῦ σχεδίου. Καὶ φυσικά, μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς, πὼς τὸ διήγημα τοῦ κ. Β. μένει σὲ κατάσταση ἀπλοῦ, πρώτου σχεδιάσματος : σημειώσεις ριχμένες ἄτακτα, βιαστικά, — καὶ ἐμπνευσμένα, σὲ πυρετὸ μάλιστα ἐμπνευσης, — γιὰ νὰ χρησιμεύσουν ὕστερα στὸ γερὸ χτίσιμο, τὸ ἴσχυο καὶ ὑπομονητικὸ, ἐνὸς ἀληθινὰ καλλιτεχνικοῦ ἔργου.

Μήπως, διαβάζοντάς το κανεὶς, ἢ ἀποτελειώνοντάς τὸ διάβασμα, κάνει μονάχος του αὐτὴ τὴν εὐκόλη τὴν ἐργασία, — καὶ ἀπομακρύνει τὰ περιττά, καὶ μαντεύει τὰναγκαῖα, καὶ συμπληρώνει τὸ σχέδιο ἢ τὸ τροποποιεῖ μέσα στὸ κεφάλι του ; Καὶ μήπως αὐτὸ εἶναι ἴσια - ἴσια ἐν' ἀπὸ τὰ θέλγητρα, ποὺ βρισκεῖ ὁ μορφωμένος ἀναγνώστης στὰ διηγήματα τοῦ κ. Β. ; — Δὲν θὰ τολμοῦσα νὰ τὸ πῶ μὲ τόση βεβαιότητα. Γιὰτὶ στοχαζομαι πὼς στὴν εὐχαρίστηση, στῆ χαρὰ αὐτῆς τῆς ἐργασίας, τῆς ἀνάπλευσης νὰ ποῦμε, ἀνακατείνεται πολὺ καὶ ἡ λύπη γιὰτὶ τὸ σχέδιο νὰ μὴν εἶναι τελειωμένο ! Γι' αὐτὸ εἶτα καὶ ἐπιμένω, πὼς αὐτὴ ἡ ἐλλειψὴ εἶναι τὸ μόνον τρωτό τοῦ κ. Βουτυρά.

Κι' ἔρχομαι στῆ διήγησῃ. Ὁ κ. Β. ἔχει τὸ χάρισμα νὰ διηγῆται ; Ἐκδέτεται τὰ πράγματα καλά, μὲ τὴν τάξη ἐκείνη καὶ μὲ τὴν καθαρότητα, ποὺ ὁ σκοπὸς τῆς εἶναι νὰ κάνει τὸν ἀναγνώστη του νὰ τὰ παρακολουθῆ μὲ ὅσο τὸ δυνατό λιγώτερο κόπο ; Ὁχι βέβαια. Ὁ ἀναγνώστης βάζει κόπο γιὰ νὰ κρατήσῃ μιὰ σειρά καὶ, πολλές φορές, κόπο μεγάλο. Εἶναι μέρη μάλιστα, ποὺ, γιὰ νὰ καταλάβῃ ἀπλῶς τί ἔτρεξε, πρέπει νὰ λύσῃ ἕνα αἰνίγμα. Τὸ παράδειγμα θὰ τὸ φέρω ἀπὸ τὸ «Πιζιδί τῆς Βουβῆς». Στὸ τέλος, ὁ συγγραφέας διηγεῖται :

«Τὸ ποτάμι ἦταν ξεχειλισμένο. Σὰ νὰ τραγουδοῦσαν, κατεβαίνοντας μὲ τὰ νερά, νεράιδες ἄγριες, ἕνα τραγοῦδι θανάτου, ποὺ βούτζε ὁ τόπος, σκοτεινίαζε ὁ ἦλος !

«Ὁ Φύκος σταμάτησε. Κοίταξε, κοίταξε τὸ νερὸ ποὺ ἔτρεχε θολό, σὰ νὰ τὸν ἔσερνε ὁ δρόμος καὶ τὸ τραγοῦδι ποὺ ἄφινε. Ἐξάφνα ἔφερε τὸ βλέμμα τρυγύρω. Ὁ ἥλιος τῆ στιγμῆ ἐκείνη εἶχε κρυφθῆ πίσω ἀπὸ ἕνα μαῦρο σύννεφο, σὰν ἀπὸ μαῦρο πένθιμο πέπλο...

«Τὸ νερὸ τὸ θολὸ ἔτρεχε, ἔτρεχε σὰ νὰ μὴ συνέθηκε τίποτα, ἢ μιὰ νότα παράφωνη νὰ ἔπεσε γιὰ μιὰ στιγμῆ στὴν ἀρμονία του, στῆ μουσικῆ του.

Κι' ὕστερα μιὰ γραμμὴ ἀποσιωπητικὰ.

Τὶ συνέβηκε ;

Ἀπλούστατα, ὁ Φύκος, ἀπελπισμένος, ἔπεσε στὸ ποτάμι καὶ πνίγηκε. Τὸ λέει αὐτὸ πούθενά ὁ συγγραφέας ; Ὁχι. Πρέπει νὰ τὸ μανεύσουμε. Ἀπὸ τί ; Ἀπὸ τὰποσιωπητικὰ, ἀπὸ τὸ τραγοῦδι τοῦ θανάτου, ἀπὸ τὸ μαῦρο πένθιμο πέπλο. Καὶ νὰ συμπεράνουμε πὼς ὁ Φύκος ὁ ἴδιος ἦταν ἢ «παράφωνη νότα», ποὺ ἔπεσε γιὰ μιὰ στιγμῆ στὴν ἀρμονία, στῆ μουσικῆ τοῦ τρωτοῦ !...

Ἐνας ἄλλος συγγραφέας, ἐκεῖ ἀνάμεσα στὸν τελευταῖο καὶ στὸν προτελευταῖο παράγραφο αὐτῆς τῆς διήγησῃς, θὰ μᾶς ἔλεγε μὲ δυὸ λόγια καὶ τὸ κίνημα τοῦ Φύκου. Ὁ κ. Β. τίποτα. Μᾶς ἀφίνει νὰ τὸ θγάλομε ἀπ' τὰ παραπάνω καὶ τὰ παρακάτω : Ἡ λύση τοῦ αἰνίγματος, — δικὴ μας δουλειά. Κι αὐτὸ τὸ κάνει συχνότατα, γιὰ νὰ μὴν πῶ κατὰ κανόνα. Ἀπὸ μιὰ ρασούλα, ἀπὸ μιὰ λεπτομέρεια, ἀπὸ μιὰ λέξη, χαμένη μέσα στὶς ἄλλες, — καὶ ποὺ χανόμαστε καὶ ἐμεῖς ἂν δὲν τὴν προσέξουμε, — πρέπει νὰ συμπεραίνουμε ἕνα πὼς ὁ ἥρωας πάει καθάλλα καὶ ὄχι, μὲ τὰ πόδια, πὼς εἶναι γέρος καὶ ὄχι νέος, πὼς εἶναι λεύτερος καὶ ὄχι...

μι παντρεμένος, η πως έπεσε στο ποτάμι να πνιγεί κι ήλι πως τούρριξε άπλωσ μια πέτρα κι' έξακολούθησε τó δρόμο του.

"Έτσι διηγείται ο κ. Β. Με τον τρόπο άπάνω κάτω πού προσάπθηκε να συστηματοποίηση στο τελευταίο του ρομάντσο ο Κ. Χατζόπουλος. Άλλά τó «Φθινόπωρο» — σά διήγηση έννοα — είναι άληθινός παραλογισμός, γιατί, από την άρχη ώς τó τέλος, καεντ'ά ένα αίνιγμα άλυτο. Ένφ' ο κ. Β. ξεκουράζει κάπως τόν άναγνώστη καί με μέρη, όπου διηγείται πολύ καθαρά κι' έπειτα τά αίνιγματά του λóνται βλκ. Κι' έν' άλλο άκόμη: τή στιγμή πού τά λύνη ο άναγνώστης, αισθάνεται μιá πρ α γ μ α τ ι κ ή ε υ χ α ρ ί σ τ η σ η , α ρ ό σ θ ι ε τ η κι άγνή, πού γεννιέται μόνο άπ' τόν τρόπο τής διήγησης. Καί γι' αυτό, εκείνο πού δέν τόλμησα να πώ για τó σ χ έ θ ι ο , τó λέω μ' έλη τή θεβαιότητα για τή διήγηση τού κ. Β. Η ευχαρίστηση τού άναγνώστη ίσοζυγιάζει τόν κόπο του. Είναι ένας κόπος πού ανταμείβεται καλά. "Άς προσθέσω πως ó τρόπος είναι πολύ ταιριαστός με τó είδος αυτών τών διηγημάτων, κι ακόμα πως τόν τρόπο αυτό τόν γουστάρουν σήμερα πολλοί και πολύ. Είναι κάτι μοντέρνο.

Η περιγραφή δέν είναι πράγμα τόσο χωριστό από τή διήγηση. Κι όταν περιγράφει, ó συγγραφέας διηγείται κι όταν διηγείται, περιγράφει. Συνήθισαμε όμως να ξεχωρίζουμε τήν άπλή διήγηση τών κ ι ν η μ ά τ ω ν τού ήρωα, τών έξωτερικών ή έσωτερικών (σκέψη,) από τήν περιγραφή αυτού τού ίδιου ή τού τόπου τής δράσης του, — τής σκηνογραφίας να πούμε. "Ε, στην περιγραφή, ó κ. Β. είναι άνυπέροβητος, άπαραμίλλος! Κανένας "Έλληνας συγγραφέας δέν τόν ξεπερνά: και λιγοστοί, μού φαίνεται, από τούς ξένους, έχουν τó χάρισμα στόν ίδιο βαθμό. Έμεις οι άλλοι, για να περιγράψουμε ένα πρόσωπο ή ένα τοπίο, γράφουμε πολλά, πολλά κάποτε ολάκαιρες σελίδες. "Έτσι, κι όταν άκόμα δέν μ'α διαφεύγουν οι χαρακτηριστικές, οι αναγκαίες λεπτομέρειες, βρίσκονται χαμένες μέσα στο πλήθος τών περιττών. Ο κ. Β. γράφει λίγα, μ'α ακριβώς εκείνα πού χρειάζονται. Οι σύντομες, οι γοργές περιγραφές του, είναι καμωμένες μόνο από τής πιο χαρακτηριστικές λεπτομέρειες. Ζωγραφίζει στην έντέλεια με λίγες, ζωηρότατες, έκφραστικώτατες, δυνατές πινελιές, πού δίνουν άμέσως όλη τήν έντύπωση τού πράγματος.

Και στις περιγραφές αυτές, άληθινός ποιητής, βάζει και τις ποιητικές παρομοιώσεις πού σημειώσαμε στόν πρόλογό μας, και πού κάνουν τούς νέους έκστατικούς. Δέν έχουν πολύ άδικο! Από τó έργο τού κ. Β. αυτές φαντάζουν πρώτα - πρώτα. Είναι σά διαμάντια και ρουμπίνια άπάνω σε χρυσάφι ή σε μέταλλο κοινό. Κι' έγώ ó ίδιος, όπως τó λέω στην πρώτη μου κριτική για τόν κ. Β., στα «Παναθήναια», έπρόσεξα τó «Ασγκά» και σκέφθηκα πως βρίσκουμαι μπροστά σε συγγραφέα, μόλις έπεσε στο μάτι μου αυτή ή περιγραφή: «Ο δρόμος, πού ή βροχή τού είχε πάρει τó χόμα κι' έξείχαν οι πέτρες, έφαινετο σά ζών ισχνό να τού πετούν τά κόκκαλα...» Πόσ' άλλα τέτοια, έτσι όρατα κι όραιότερα, δέ με σταμάτησαν σε σελίδες

τού κ. Βουτυρά! Μά είναι τó φ ό ρ τ ε του αυτές οι περιγραφές με τις παρομοιώσεις, πού μαρτυρούν τήν πιο λεπτή παρατήρηση και τήν πιο ευαίσθητη ψυχή. Σε κάνουν να βλέπεις τά πράγματα πιο ζωντανά, πιο ζωηρά, πιο ψυχικά, αν επιτρέπεται να πώ, παρ' αν τά έβλεπες με τά ίδια σου τά μάτια.

Μπορούσα να γεμίσω στήλες ολάκαιρες με δείγματα. Άλλά θάρκεσθώ μόνο σ' αυτή τήν περιγραφή, από τούς «Άλανιάρηδες»:

«Άπ' εκεί έβλεπε τó λόφο τού Φιλιπάπου και τó μνημείο του, σάν κάποιο όρειο, γύπα γίγαντα πάνω του. Πιο πίσω έπρόβαλλε ή Άκρόπολη, ó ναός της. Μόνος αυτός, και τού φαινότανε σάν κρανίο σκελετωμένο, ένα καύκαλο κύκλωπα, κι' έπειτα, σά γέρος καθισμένος, και πού στο γόνατά του να είχε τó κρανίο τού κύκλωπα, έπρόβαλλε ó Λυκαβητός. Και πιο μακριά, στολισμένη με ραβδωτό ρούχο άπ' τó χιόνι ή Πεντέλη, τώραίο βουνό, δίπλα της ó Πάρνης άγριος, μαυριδερός άλλοτε και τώρα άσπρισμένος κι άριστερά της ó γέρο Ύμητος, σά σκεπτικός με τήν καμπίουρα του άσπρισμένη...»

Τί λείπει άπ' αυτή τήν περιγραφή, για να ναι ένα τέλειο, ύποδειγματικό, άριστουρηματικό κομματάκι; Ένα δούλεμα τής γλώσσας, ένα χτένισμα τού ύφους, καί... μιá στίξη πιο κανονική. Τίποτ' άλλο! Μά πητε μου τώρα και σεις: Μπροστά σε τέτοια ούσία, σε τέτοια ψυχή, αυτά πού λείπουν, έχουν πια σημασία; Και με τέτοιες πινελιές, ó κ. Β., ó ποιητής, δέ ντροπιάζει πολλούς από κείνους, πού έχουν στη διάθεσή τους τήν πιο πλούσια παλέτα και ξεφούν χίλιους τρόπους να τρίβουν τά χρώματα;...

Για τó διάλογο τού διηγήματος, ó κανόνας λέει: Κανένα πρόσωπο δέν μπορεί να πη τίποτα, πού να μ'ην ταιριάζει στην πνευματική του ανάπτυξη, τήν κοινωνική του θέση και τήν ψυχολογική του στιγμή. Ο διάλογος λοιπόν πρέπει να είναι πρώτα - πρώτα φυσικός, φωνογραφικός. Από άλλο μέρος όμως είναι βέβαιο, πως ένας διάλογος, πού θα τόν έπαιρνε κανείς με φωνογράφο, θα φαινόταν, στην τέχνη, ó πιο άφύσικος, ó πιο παράλογος τού κόσμου. Υπάρχει, βλέπετε, κι' εδώ κάποια συνθήκη, πού εν' αδύνατο, λένε, να τήν άποφύγη κανείς. Γι' αυτό διηγηματογράφοι και θεατρικοί συγγραφείς με μεγάλο κόπο, με πολλή επιτήδευση, πετυχαίνουν τή διαλογική φυσικότητα, κάνουν δηλαδή να φαίνεται ó διάλογος τους φυσικός. Κι όπως τó στρωφό, τó άπλό, τó τρεχούμενο ύφος δέν κατορθώνεται παρά με χίλια κουραστικά τερτίπια και τεχνάσματα, τόσο, πού αν ó άναγνώστης έβλεπε ποτέ τó χειρόγραφο μ'α λογοτεχνικής σελίδας, πού κανένα κόπο δέν τούδωσε να τή διαβάση, πού τή ρούφηξε και τού φάνηκε γι' αυτό γραμμένη με τή μεγαλύτερη εύκολία, με βία ίσως, — να, «σά να περιμενε απέξω τó παιδί τού τυπογραφείου να πάρη ύλη*, — θάμενε έκθαμβος μπροστά στα σβυσίματα, στις προσθήκες, στις άλλαγές, στις πολυθασανισμένες μονιζούρες αυτής τής σελί-

(*) Έτσι έγραψε ένας κριτικός για σελίδες δικές μου, γραμμένες με τó μεγαλύτερο κόπο, ξανακοιταγμένες και ξαναδουλεμένες πέντε τουλάχιστο φορές.

δας· έτσι κι ο φυσικός διάλογος, εκείνος που δεν θα ξάφνιζε πουθενά τον αναγνώστη ή τον ακροατή. Δεν γίνεται, παρά με την πιο κουραστική εργασία κι έπιξεργασία.

Δεν άρχει να είναι κανείς τεχνόκρτης για να το ξέρη· πρέπει νάχη και κάποια πείρα του πράγματος. Και για τους άνιδεους, ένα μόνο παράδειγμα θα φέρω: Στην τέχνη, ο φυσικός διάλογος δεν είναι συνήθως παρά έρωτηση κι άποκριση. Στη ζωή, ή κουβέντα δεν είναι σχεδόν ποτέ έτσι, και μπορείτε να το προσέξετε: "Άλλο ρώτᾶ ὁ ένας κι άλλο του άπαντᾶ ὁ άλλος" ή του άπαντᾶ πλάγια, έμμεσα, και μάλιστα σῆς μεγάλες ψυχολογικές στιγμές. Φαντασθίτε λοιπόν τι δυσκολία έχει να υπερικήση ὁ διηγηματογράφος ή ὁ θεατρικός συγγραφέας, για να συμπιλιώσει, να πούμε, κι ἔδῳ, την τέχνη με τη ζωή, και ναποσύγη το άσυνάρτητο που θα παρουσιάζε ὁ διάλογός του, αν τον άφινε άδούλευτο, φωνογραφικό, φυσικό, όπως του πρωτοήλθε. Άφίνω τώρα τὸ δούλεμα που χρειάζεται ακόμα και για να στρογγυλέψη αὐτὸς ὁ διάλογος, να νοστιμήση, να φανή ὄχι μόνο φυσικός, αλλά και καλλιτεχνικός, ὡραῖος.

Καμιά τέτοια προσπάθεια δε βλέπουμε στὸ διάλογο τοῦ κ. Β. Δεν είναι βέβαια οὔτε ὁ διάλογος τῆς Ζερός Σάντ, — τὸ κλασσικό αὐτὸ ὑπόδειγμα τῆς παλαιᾶς μεγάλης τέχνης, — οὔτε ὁ διάλογος τοῦ Άνατόλ Φράνς ή τοῦ Ντανούντσιο (στὰ ρομάντσα του). Είναι τουλάχιστο ὁ διάλογος τῶν ρεαλιστῶν, τοῦ Γκὺ ντε Μωπασάν, τοῦ Ζολᾶ, τοῦ Τουργένιεφ ή τοῦ Γκόρκυ; — Πολὺ ἀμφιβάλλω. Τὸν κανόνα που εἴπαμε, αὐτοὶ τὸν κρατοῦν, κι ἄς μὴ στρογγυλεύουν, ἄς μὴ ξεχωρίζουν τόσο τὸ διάλόγο τους, ὅσο οἱ πρῶτοι. Είναι ζήτημα ὁμως, για μένα τουλάχιστο, αν τὰ πρόσωπα τοῦ κ. Β. μιλοῦν πάντα σύμφωνα με τὴν ἀνάπτυξη, τὴ θέση και τὴ σαιγή τους. Και πρῶτα - πρῶτα, ὅλα σχεδόν μιλοῦν τὴν ἴδια γλῶσσα. Πῶς γίνεται; Ὁ κατῆμένος ὁ κ. Παρορίτης καταφεύγει ἀκόμα και στὴν τόσο μισητὴ του καθαρεύουσα, για τὴν πολυθρόνητῆ αὐτῆ φυσικότητα τοῦ διαλόγου. Ὁ κ. Β. δὲν ἀλλάζει οὔτε τρόπο, ἐνὼ είναι βέβαιο πῶς κάθε ἄνθρωπος έχει και τὴ γλῶσσα του και τὸν τρόπο του. Θᾶλεγε κανείς, ἀπὸ τοὺς διαλόγους μὲνο τῶν οἰγημάτων του, πῶς ὄλα τους τὰ πρόσωπα είναι ένας, ὁ ἴδιος ἄνθρωπος, ή πῶς με τὸ στόμα καθενὸς μιλεῖ ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας. Μερικὰ παραδείγματα, για να μὴ λέμε πράματ' ἀναπόδειχτα:

«— Και δὲν αισθάνεσαι τίποτα που τὴ βλέπεις; Ἔτσι κρύα τὴν κοιτάζεις;... Βρὲ τὸν κατῆμένο!»

«— Δὲ μου λές, ἔχεις κάνει και ἄλλοτε ἔτσι περίπατο με καμμιὰ νεά;»

«— Ὁ κατῆμένος... εἶδε που ἀργούσα και πήρε δρόμο.»

Αὐτὰ τὰ λέει ἕνα κομψὸ κορίτσι τοῦ κόσμου, ἡ Ρόζα τοῦ «Μὲ τὰ χελιδόνια».

«— (Τὶ ἔνοεις;) Ἐκεῖνο που δὲ μπορείς σὺ να καταλάβης... Ἐπειδὴ σάγάπησα, πρέπει νάφήσω τὸ σπίτι μου και να πάρω δρόμο; γιατί σὺ βάλθηκε σένα ὅτι πάτησες τὰ ἱερά και ξέρω κι ἐγὼ τί ἄλλο!...»

«— Νά φύγωμε!... Μὰ τρελλάθηκες; Ἄσε τὸ ρεζιλίκι. Βάλε τᾶλλα.»

Ἐδῶ μιλᾶ μιὰ κυρία παντρεμένη, τοῦ κόσμου κι' αὐτῆ, αν και λιγώτερο ἀπὸ τὴ Ρόζα, — ἀφοῦ μάλιστα φορεῖ καφετὶ φόρεμα και σταχτερὸ καπέλλο, — ἡ κυρία Ἐλένη τοῦ «Παπᾶ - Εἰδωλολάτρη».

«— Ὅταν τῆς τὸν δώσουν, και καλὸς να είναι, ἄμα πάψη ή τρέλλα, εὐθὺς με τὶς πρῶτες διασκέσεις που πάντα βγαίνουν στὴ μέση, θα ριχτοῦν στοὺς γονεῖς, γιατί τοὺς ἄφησαν να τὸν πάρουν.»

Αὐτὰ τὰ λέει ἕνας γιατρός, — ὁ γιατρός τοῦ κηρύ-Βολβῆ.

«— Μπᾶ, δὲν πιστεύω. Ποιὸς να τὶς πάρη; (κατὶ γάστρες)... Τί λές; καλὸς είναι. Και πιστεύω ἦταν τοῦ κοριτσιοῦ, γιατί ἕνα πρῶτὸ τὸ εἶδα που τὶς πότιζε... Τὸ κατῆμένο τὸ κορίτσι ἦταν μιὰ χαρά!... Να πᾶη να βγάλῃ τὴ γλυκισμένη!...»

Αὐτὰ μιὰ γυναίκα τοῦ λαοῦ.

Βλέπετε πῶς ὄλοι αὐτοὶ οἱ τόσο διαφορετικοὶ ἄνθρωποι ἔχουν τὴν ἴδια γλῶσσα και τὸν ἴδιο τρόπο ὀμιλίας; Είναι, καθὼς εἴπαμε, ἡ πρῶτῃ ἐντύπωση που δέχεται κανείς ἀπὸ τὸ διάλογο τοῦ κ. Β. Ἄπ' αὐτῆ πηράζει μιὰ ἄλλη, σὰ συμπέρασμα: πῶς ὁ διάλογος τοῦ κ. Β. δὲν είναι φυσικός. Είναι τουλάχιστο ὀμορφος; — Σὲ πολλὰ μέρη ναί. Και σὲ μεγάλο βαθμό. Τὰ πρόσωπα αὐτῶν τῶν διηγημάτων, και μάλιστα οἱ «Ἄλκινιδριδες», λένε πολλές φορὲς τὰ πιο ἔξυπνα, τὰ πιο νόστιμα, τὰ πιο ἀπρόοπτα, τὰ πιο χαρακτηριστικὰ πράγματα. Ξεκαρδίζεσαι ἀπὸ τὰ γέλια να τὰκούς. Ὅλο σχεδόν τὸ χιοῦμορ που ὑπάρχει στὸ ἔργο αὐτοῦ τοῦ συγγραφέα, στὸ διάλόγο του βρισκεται. Είναι ἀλήθεια, πῶς σὲ μέρη - μέρη τὰ πρόσωπα λένε πολλὸ ἄνοστες ἔξυπνάδες. Ἄλλὰ πολὺ φοβάμαι μήπως δὲν τὶς καταλαβαίνω ἐγὼ. Ἐξαιρετὰ μπορεί να μοῦ διαφεύγει τὸ λαϊκὸ ἐκεῖνο πνεῦμα, που ἀπὸ ἄλλα μέρη, ὁ κ. Β. φαίνεται να τὸ κατέχη τόσο καλά. Ὅταν ἕνας χιουμοριστὴς σὲ κάνει να γελάς τόσο συχνά, — αν δὲ γελάς και παντοῦ, ὅπου βλέπεις τὴν προσπάθειά του, τὸ λάθος μπορεί νάβαι και δικό σου.

Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὀμορφιά, μπορεί να μοῦ διαφεύγῃ κι' ἡ φυσικότη, μεγαλύτερη ἴσως κι ἀπὸ τὴ συνειθισμένη. Γι' αὐτὸ κρατῶ ἔδῳ μιὰν ἐπιφύλαξη κι' ἐκφράζω μιὰν ἀμφιβολία. Ἐκεῖνο ὁμως που μπορῶ να πῶ ἀνεπιφύλακτα, είναι πῶς ὁ διάλογος τοῦ κ. Βουτυρᾶ, μ' ὄλες τυχὸν τὶς ἔξωτερικὲς του ἀτέλειες, και μ' ὄλο τὸ χτένισμα που θέλει ἴσως ἔδῳ κι' ἐκεῖ, — ζήτημα πάλι ὕφους, σχεδόν, — είναι πάντα ψυχολογημένους στὸ βάθος κι ἀναγκαῖος. Ὁ συγγραφέας μας δὲ μεταχειρίζεται διάλογο, παρά ἐκεῖ μόνο που χρειάζεται. Καμμιὰ κατάχρηση δὲν κάνει. Κι ὅσο ἀφορᾶ τὴν ἀναλογία μετξὺ διαλόγου και διήγησης, τὸ σχέδιο κάθε διηγηματὸς του είναι ἀμειπτο. Μόνον κάπου - κάπου ὁ διάλογος μπορεί να βρεθῆ λιγώτερος ἀπ' ὅτι πρέπει. Ποτὲ περισσότερος, ὅπως τὸ βλέπουμε συχνά 'ς ἄλλους διηγηματογράφους, που ἔχουν τὴν ἀδυναμία, — γιατί ἀδυναμία είναι, — να βάζουν τὰ πρόσωπά τους να τὰ λένε ὄλα.

(Στ' ἄλλο φύλλο τελίφνει)

ΓΡ. ΞΕΝΟΠΟΥΔΟΣ